

MUSILOVA VÍZIA CIVILIZAČNEJ DRÁMY¹

FRANTIŠEK MIHINA, Katedra filozofie, Prešov

"Otázku civilizácie je možné rozriešiť iba srdcom... rozum nedokázal nič iné, než že oslabil veľkú minulosť až k liberalizmu... Možno nevidíme dost' ďaleko a uvažujeme v príliš malých rozmeroch; každý okamih môže byť okamihom svetového obratu... dnešný človek má vcelku malý výhľad na zmysel svojho života."

Robert Musil

Vo väčšine ľudských zápasov sa nedá zvíťaziť iba rozumom. Svedčí o tom odveká skúsenosť ľudstva. Napriek tomu sa civilizačná línia tzv. *západného sveta* pridíža - nie výlučne, mnohí však súdia, že nadmerne - rozumu ako nástroja, pomocou ktorého sme schopní dosiahnuť maximum svojich cieľov. Pojem *rozum* je moderným európskym pojmom pre staršie grécke *nus*. Pre našu kultúrnu, intelektuálnu a civilizačnú tradíciu je primárne dôležitý - sme presvedčení, že naozaj.

Staré grécke *zoon logon exon*, v rámci ktorého sa pohybovali nielen Platón a Aristoteles, ale aj viacerí iní antickí myslitelia, je do latinčiny preložené ako *animal rationale*. V takejto optike je človek bytosť, do výbavy ktorej podstatne patrí *rozumnosť*. Táto vlastnosť je vo vzťahu k nemu atributívna, tvorí základ epistemickej *mriežky*, cez ktorú sa pozeráme na seba i mimo seba. Pascal, Kierkegaard, Nietzsche či Dostojevskij a neskôr, hoci trochu inak, Heidegger alebo Wittgenstein svojimi hlasmi nemohli túto predstavu podstatnejšie narušiť, aj keď jej širším echom bolo a je množstvo otázok, ktoré trvajú.

Rozumnosť sa tak podnes chápe ako špecifická mohúcnosť človeka, ktorou smeruje *mimo seba*, do sveta vecí i do sveta iných ľudí. Rozumnosť je v tomto zmysle kategóriou ľudského konania, ktoré sleduje uskutočnenie určitých cieľov, ich pôvod však sám osebe nemusí byť racionálny. Racionalita je totožná so schopnosťou človeka usmerňovať svoje aktuálne konanie predstavou o jeho možných dôsledkoch - to predstavuje pragmatický aspekt ľudského činu. Predstava o dôsledkoch a dôsledky samé však len málokedy splývajú. Tušíme, že vývoj budovaný na predstave, ktorá je založená *iba* na rozume, rýchlo podlieha erózii, je nepevný a neistý.

Všetko totiž nasvedčuje tomu, že - historicky vzaté - v tomto ohľade *rozum sklamáva*. Nie sme schopní dovidieť všetky dôsledky, ktoré z jeho používania plynú.

¹Táto esej vznikla pôvodne ako príspevok pre medzinárodnú konferenciu *Rationality Today - Imagination, Changes, Challenges*. 23 - 26. IX. 2001, Ustroň, Poľsko. Ponuka publikovať ju je motivovaná šiestimi decéniami, ktoré uplynuli od Musilovej smrti v apríli 1942.

A tak stále častejšie hovoríme o antropologickom zlyhaní modernej rozumnosti, o jej parciálnosti a komplementárnosti, o potrebe spájať našu budúcnosť s väčším pochopením a využívaním tých dispozícií človeka, ktoré sú akoby na opačnej strane jeho *rozumnosti*. Začíname si uvedomovať potrebu spájať civilizačnú dynamiku s rastom *múdrosti*, ktorá prekračuje čistú *rozumnosť*. Podobne ako U. Eco si uvedomujeme, že *pokoj v srdci* nie je možné dosiahnuť iba úplnosťou poznania, ktoré je navyše len regulatívnym ideálom. Je potrebné prehodnotiť chápanie samých cieľov života, redefinovať predstavy o budúcnosti, a to v rozmeroch, ktoré dnes nepoznáme. Jedným z tých, okrem mnohých filozofov, ktorí takto uvažovali o mieste *rozumnosti* v civilizačnom vývine západného sveta, bol aj jeden z navýznamnejších moderných rakúskych spisovateľov Robert Musil (1880-1942).

* * *

Musilov román *Der Mann ohne Eigenschaften* (*Muž bez vlastností*) - jeho ozajstné životné dielo - je a zostane románom nedokončeným. Už svojou *nedokončenosťou* akoby symbolizoval všetko, čo jeho autor len tušil, čo nemohol a nedokázal vypovedať a dopovedať. Chcel sa vyznať vo svojej dobe, no bol presvedčený, že tento chimérický cieľ nedosiahne, ak sa mu nepodari vniknúť do tajov vedy a západnej filozofie, ak do tejto *svojej doby* nenájde cestu cez jej minulosť, ak k nej nezaradí všetko podstatné, čo nie vždy vidíme, aj keď sme v tom ponorení. Tušil to, čo mnohí iní myslitelia v minulom storočí - poprední vedci, filozofi, umelci, medzi inými napríklad Ellias Canetti či Eugéne Ionesco, ale hoci aj náš M. Rúfus. Aby sme mohli jestvovať, musíme sa podujat' na dobrovoľnú obeť - hľadať, veľmi úporne hľadať duchovnú spásu v modernom svete, ktorý síce je produktom rozumnosti, nie je však rozumný spôsobom, ktorý vyhovuje našim zámerom a predstavám. Vôľa, cit, tajomno, pokora pred neznámym, tušenie zmyslu a podobne spočívajú a smerujú *hlbšie ako rozum*, ktorého precenenie - povedané s H. Marcusem - spoľahlivo vedie k premene človeka na *jednorozmernú bytosť*. *Hyperetrofovaná rozumnosť* je v pozadí toho, že človek svoj vlastný obraz, ktorý chce vidieť, nehľadá v spleti krivých *potôčikov*, ale v rovných plochách či ostrých hranách svojej inteligencie. A tak ani on, ani svet, v ktorom žije, nie sú nikdy tým, čím predstierajú, že sú. S šírym rozumom nie je možné byť ani pravdivý, ani morálny: rozum sám nestačí, rozhodujúce veci sa dejú *ponad* hlavu človeka, ľudia, ktorí naozaj dosiahli niečo veľké, milovali vždy hudbu, báseň, formu, kázeň, náboženstvo a rytierskosť - mali sklon k erózii jestvujúcich životných foriem, vo vnútri jestvujúcich paradigiem sa cítili nesvoji, obklopoval ich pritesný priestor.

Podľa R. Musila je dnes život *príliš zaťažený vedou*. V tomto zmysle sa vyjadruje rovnako ako napríklad L. N. Tolstoj, L. Wittgenstein či Lev Šestov. Veda je užitočná, je dokonca potrebná, oprávnené sa tešiť veľkej vážnosti, je celkom nevyhnutná pre život, ktorý dnes žijeme, ale len v vo veľmi úzkej povrchovej vrstve neobsiahnuteľného spektra ľudského života. Čas moderného sveta je plný hlučného *rachotu*, premiestňovania, súťaženia a budovania stále zložitejších štruktúr, v celom svete je dnes všetko *hlučné a hrubé*. Veda je symptómom doby, ktorá je zbavená vnútornej istoty *zdravých časov*, veľa sľubuje, no závažné ľudské problémy nedokáže riešiť. Chýba nám *tajomstvo jednoty* a sklon k *dokonalkej* prostote, pretože sme pohltení cvengotom vecí a sledovaním

zmyslov. Práca a priemyslovo využitá genialita *nerozmnožujú mravnú veľkosť*, nezdokonaľujú ľudský život, len ho vo svojom výsledku materiálne zabezpečujú, t.j. pripútavajú *k veciam*. A navyše - dnešná doba je preplnená veľkými slovami a univerzálnymi pojmami, je plná značiek, tabúl, skratiek a umelých zvukov, ktoré strácajú semiotickú relevanciu, vyprázdňujú sa, tvoria prazvláštny virtuálny, akoby *náhradný svet*.

Stratenú jednotu bytia a jeho vnútornú usporiadanosť sú schopné uchopiť - ak vôbec - len veda, kultúra, umenie a náboženstvo v *jednom* systéme, ktorý by mal byť vnútorne stmelенý, aj keď štruktúrne nehomogénny. Aké nepatrné je dielo Kantovo, ak ho porovnáme s Buddhom, aký nepatrný je Goetheho odkaz vedľa Homéra! - hovorí Musil. Veda je možno dôležitá, no predsa len a iba *fragment*. Epopej moderného, zmechanizovaného spoločenského a citového života nepripravovali len Bacon alebo Descartes, ale aj Stendhal či Balzac alebo Flaubert. Podľa Hörderlina v Nemecku už nežijú *ľudia*, ale iba *povolania*. V istom zmysle o vede možno povedať (a lepšie to nedokázal povedať ani P. K. Feyerabend), že je *namyslená*: na jednej hrane spektra svojich podôb si namýšľa, že myseľ je schopná od písacieho stola, takpovediac sama zo seba, *zo svojej hlavy* odvodiť zákony sveta. Za posledných dvesto rokov sme poznali mnohé, prenikli do predtým nebývalých sfér najmä vecného sveta, no výsledkom je to, že všetko, čo získavame na poriadku v detailoch, strácame na celku, že máme stále viac *poriadkov*, *no stále menej poriadku*. Aj preto len málokto myslí na zodpovednosť voči *celku*, ktorý sa stráca v pralese partikularít. Aj podľa Nietzscheho je život ochudobnený tým, že sa neúmerne rozbujaľujú detaily na úkor celku, že bol zatlačený do *najmenších útvarov* a to, čo ostalo, plnému životu nestačí.

Veda si v tomto zmysle vždy nájde svojho *spojenca* - je ním ľudský záujem. No vždy - skôr či neskôr - sa objavia ľudia, ktorí dvíhajú prst. Napríklad Dostojevskij - predstavuje *druhú, odvrátenú tvár*, odhaľuje *daimonion* spodných, no nie *nízkych* vrstiev ľudského života. Prevaha človeka, ktorý sa *oslobodil od želania žiť*, je zreteľná, ak máme na mysli *život* v jeho pôvodnej plnosti. Všetko nasvedčuje tomu - Musil je len jedným z mnohých, ktorí nám to chcú naliehavo povedať -, že svet bol v minulosti v lepšom stave ako dnes. Problém je v tom, že výzvy na veľké *návraty* sú len ilúziou. V dejinách ľudstva nejestvuje nijaké "Spät!" Idea večného návratu sa nevzťahuje na uzavreté civilizačné celky. No nejestvuje ani nijaké jednoznačné "Vpred!" napriek tomu, že človek je bytosť, ktorej vietor času vanie do tváre, nie na chrbát. Ľudstvo sa podobá človeku, ktorého poháňa vpred nezvyčajná túžba putovať, meniť svoje miesto, s ktorým však nikdy nie je spokojný. Má pocit, že kdekoľvek sa nachádza, mal by sa vzdialiť, byť *inde*. *Neustále sme nespokojní so svojou polohou*, myslíme na to, aby sme ju zmenili, pohybujeme sa ako ranený dravec, ktorý pobehuje sem a tam, ničí seba i svoje okolie, no svoj stav už nezmení. Pre takéhoto človeka podľa Musila niet návratu, nikdy nedosiahne cieľ, ktorý sleduje, nikdy sa neuspokojí s dosiahnutým, naopak, dosiahnutý cieľ - povedané schopenhauerovsky - stráca preňho svoj význam. A to je stav *veľmi pozoruhodný* - konštatuje Musil.

Pravda, ktorej podobu dnešná veda určila v húšti kritérií moderného metodologického uvažovania, ktoré sa odvíjajú od čias Bacona a Descarta, je - popperovsky povedané - stále viac len regulatívnym ideálom. A ideály majú *čudné* vlastnosti - okrem

iných aj tú, že sa často obracajú vo svoj opak, prehľbuje sa nedôvera k *večným* pravdám - nikto síce nepopiera, že jestvujú (a odkiaľ to vlastne vieme?), ale ľudia, ktorí ich berú doslovne, sú *podozriví*. Musil relativizuje a spochybňuje pravdu epistemicky i prakticky: Keby malo byť pravdou všetko, čo sa za pravdivé považuje, a keby sa malo povoliť každej vôli, ktorá sa považuje za prípustnú - *svet by sa rozpadol!* Ako príklad môže slúžiť imperatív "Neprotivíť sa zlu násilím!" - je to idea L. N. Tolstého, jej *overenie* sa prisudzuje M. Gándhímu. A predsa, všetko nasvedčuje tomu, že zlo a násilie majú v *malých i veľkých* dejinách oveľa väčšiu rolu, ako sa všeobecne pripúšťa.

Súčasná civilizácia je - podľa Musila, ktorý o nej uvažoval v medzivojnovom období európskych dejín - *chorobou súčasného človeka*. Je to závadný stav plný mydla, bezdrôtových vln, arogantnej znakovkej reči matematických a chemických vzorcov, experimentálneho výskumu či nikdy nekončiacej a všetko postihujúcej univerzalizácie. Neustále počítanie, porovnávanie, váženie, prílišný materializmus bežného života, to všetko je súčasťou *púšte rozumu* ako produktu súdobej civilizácie. Jednoznačnosť je zákon spútaného myslenia a konania, uplatňuje ju vedec, ale - ak budeme dôslední - hoci aj zločinec, ktorý svoju obeť *tlačí krok za krokom pred sebou*. Reč vedy, matematiky či logiky je *veliteľská*, neposkytuje veľa možností pohybu, nedovoľuje voľný pohyb, jej lúč je príliš úzky a prenikavý, ale súčasne zatieňujúci svoje okolie. Svetlo, ktoré veda vrhá na svet, je umelé, je to skôr šerosvit, ktorý len naznačuje obrisy, nie je schopné preniknúť hlbšie pod povrch vecí. Veda je možná len tam, kde sa udalosti opakujú, nemá génia, spočíva na *akrobacii mozgu*. Na Leibnizovu otázku, ktorá sa stala základom Kantovej *Kritiky čistého rozumu*, Ako môžeme poznať vec, ktorá je mimo nás, ktorá do nás *nevstupuje*? dnešná veda odpovedá neuspokojivo. Je plná tautológií, t.j. číreho a málo produktívneho konštatovania rovností. Nikto nie je iba človekom rozumu a prospechu, úžitku a víťazstva. Potrebná je *pohyblivá logika duše*, ktorá sa neobáva predtých plnosti umenia a transcencie.

Dnešná veda je najmä súčasťou civilizačného modelu, ktorý je na nej vlastne založený. Už menej je súčasťou kultúry, ktorá má celkom inú časovú kinetiku a obsahovú náplň. Kultúra je *solou, korením* v pokrme života, veda všetky formy života zjednocuje, *vyrovnáva*, zbavuje ich osobitého koloritu. A časté konštatovanie, že žijeme v dobe *vedeckej kultúry*, je vlastne nie celkom korektným spojením. Podľa Musila vek civilizácie *zasypal prístup k duši*, aktualizuje sa teda potreba *oslobodiť* dušu od civilizácie. Toto slovo akoby sa v dnešnej dobe buď vytratilo, alebo sa jednoducho nedá zlúčiť s civilizáciou. Každý človek premení postupne svoju dušu na rozum, morálku a veľké myšlienky - to je podľa Musila neodvolateľný proces. Je potrebné ponechať mu právo údivu a možnosť diviť sa v aristotelovskom zmysle - teda právo na intuíciu a inšpiráciu, ktorá vôbec nepodlieha strnulým metodologickým postupom a dokáže spájať civilizačné a kultúrne, duchovné motívy. V tomto spojení je možné nájsť pôvodnú spolupatričnosť samých vecí, ktoré sa *stretávajú v hlave*. Dnešný človek je podľa Musila *homo scien-cial*, je najmä človekom vedeckým, ktorý sa vyznačuje tým, že chce stále *viac vedieť*. Veda však nikdy nebude so svojou prácou *hotová*, vždy bude len reprezentáciou *aktuálneho stavu* vedenia alebo nevedenia. Vedenie sa stalo *vášňou* doby a ľudí, no vo svojich výsledkoch sa stráca nielen jednotlivému človeku, ale aj sebe samému. Naša predstava o našom okolí, ale aj o nás samých sa každým dňom mení, nikdy vlastne

nevieme, *na čom sme* - pod vplyvom vedy neustále žijeme v *prechodnej dobe*, ženieme sa stále väčšou rýchlosťou, zrýchľovanie vôbec je symbolom doby, symbolom epochy *vedeckej kultúry*. No výsledkom je vždy iba *ploché videnie vonkajšku*, ktorého náčrt je vždy aktuálnym stavom nášho vedenia, ktoré už zajtra bude iné ako dnes. Transcendentálne "Ja" ustupuje vedecky zmyslovému či racionálnemu, transcendentno samé je aj v kritizovanej metafyzike pohltené kvázi-vedeckým spôsobom diskurzu, ktorý o ňom vedieme - ono samé sa už len sporadicky objavuje nanajvýš v nemnohých umeleckých výkonoch. Moderná civilizácia je založená na "*myslení o*", menej, oveľa menej na *prežívaní*. Ježiš - hovorí Musil - *videl*, keď mal 12 rokov, a nemusel najprv robiť doktorát. Nijaké vedecké *hlásenie* z transcendentna nepríde, potrebujeme obnoviť svoju schopnosť vnímať ho.

Ľudstvo sa nachádza v stave *duševného* neporiadku - je príliš zahľtené nikdy *nevyriešenými* otázkami, trpí neustálym únikom z prítomnosti do príliš neistej budúcnosti, o ktorej nič nevie, neustále akoby *uteká* samé pred sebou v obavách, aby čosi *nezmeškalo*. Neustále opakovanú zásadu *dostatočného* dôvodu, ktorá nie je len Schopenhauerovým modelom vysvetľovania udalostí, ale aj vedou prijatým kritériom overovania a dokazovania, je podľa Musila potrebné zmeniť na zásadu *nedostatočného* dôvodu. História nás učí, že vo verejnom živote sa deje až priveľmi často niečo, čo nijaký *dostatočný* dôvod nemá. "Iba veľmi málo ľudí vie" - hovorí Musil -, "že veci naozaj veľké nikdy nie sú odôvodnené." A z dejín vieme aj to, že - prísne vzaté - nijaká *pravá* viera, *pravá* mravnosť či *pravá* filozofia nikdy nejestvovali, mnohé však boli za také vyhlásované. Práve preto všetko násilie, ktoré sa kvôli nim rozpútalo, sústavne pretváralo svet. Raz tak, inokedy celkom inak. No nikdy naozaj v súlade s tým, čo ľudia pôvodne chceli a zamýšľali.

Preto neprekvapuje, že idea *nápravy sveta* sa stáva stále naliehavejšou, že sa revitalizujú rousseauovské motívy návratu k *prírodnému spôsobu života*, aj keď si dnes vôbec nevieme predstaviť, čo by to vlastne malo znamenať. Heideggerovské návraty k uchopeniu súcna v pôvodnom zmysle sú ich súčasťou filozofickou odozvou, *mocní* tohto sveta sa však o ne zaujímajú len málo alebo vôbec. Majú iné starosti! Aj táto výzva *vrátiť sa do lona pôvodných foriem* je a zostane len jednou z dnešných *veľkých ideí*, ak sa jej nedá *praktický* rozmer, ak sa nezačne uskutočňovať *malými krokmi*. Problém spočíva v tom, že dobré myšlienky, krásne ideály, veľké ideológie sa uskutočňujú len veľmi ťažko, aj keď sa nám späťme zdá, že to, čo sa stalo, je ich uskutočnením. Musil sa tu opiera o Kanta, podľa ktorého moc veľkých ideí je lákavá, chceli by sme ich sledovať, no nedokážeme ich rozmeniť *na drobné*, urobiť ich krokmi praktického každodenného života. Nemali by sme preto robiť to, čo by sme robili radi, ale to, čo je *prakticky* potrebné. A svoje by tu iste povedal aj K. R. Popper. Navyše, súčasný vek dostal do daru bezpočet *veľkých ideí*, no ku každej z nich zvláštnou hrôu osudu aj idey opačné, priam protikladné.

Musil je presvedčený, že v *minulosti* (kedy vlastne?) bol človek osobnosťou s lepším svedomím než dnes. Ľudia sa podobali stebĺm v obilí. Boh na jednej, prírodné katastrofy a choroby na strane druhej boli svojráznym sprievodcom ľudského života a človek ich bral ako fátum, s ktorým sa treba vyrovnávať. Napriek všetkému pre jednotlivca, pre jeho podiel na behu udalostí ostalo dostatok miesta. Dnes - hovorí Musil -

zodpovednosť nemá už svoje ťažisko v človeku, ale vo *vecných súvislostiach*, zážitky samé sa stali *nezávislé* od človeka: uchýlili sa do divadla, do kníh, do správ výskumných ústavov a vedeckých expedícií, do názorových a náboženských spoločností, ktoré pestujú určité druhy prežívania na úkor iných. Vznikol svet vlastností bez ľudí, ktorým by patrili, svet zážitkov bez tých, ktorí ich prežívajú, a vyzerá to takmer tak, akoby ľudia súkromne už nič neprežívali a akoby sa tiaž zodpovednosti mala rozložiť do sústavy formúl možných významov. A tak rozklad antropocentrického správania, ktoré tak dlho považovalo človeka za stred vesmíru, je už niekoľko stáročí na ústupe a dospel asi k samému *Ja*. Práve *Ja* sa *rozložilo*, stratilo sebe samému. Dôvodom je možno práve to, že na viere, na presvedčení, na prežívaní je najdôležitejšie to, že ich prežívame, a na konaní to, že konáme - no práve viera, presvedčenie a prežívanie sa začínajú javiť ako *naivita*. Svet sa stal *súkromným svetom*, ten svoj skrývame, v tom vonkajšom, verejnom sa utápame. Stávame sa skeptickí, ak máme odpovedať na otázku, či súčasná doba a dnešné národy vôbec sú ešte schopné nájsť oživujúce, *absolútne veľké spoločné idey* a podriaadiť sa im. Bojíme sa ich, pretože s nimi nemáme dobré skúsenosti.

Dnes sa svet, nazdáva sa R. Musil, podobá na laboratórium. Ibaže tí, ktorí v ňom experimentujú, nemajú predstavu o tom, kam by vlastne ten *náš* svet mal smerovať, akým cieľom by bolo potrebné podriaadiť naše *súčasnú* aktivity, podľa akého vektora by sa mal pohybovať, podľa akej trajektórie by mal byť usmerňovaný jeho pohyb. Pokusy o modelovanie spôsobov, ako *byť človekom*, akým byť človekom, sú odsúdené na neúspech. Najmä preto, že toto všetko, t.j. čím a akým má človek byť, je v ňom podľa Musila kódované. Problém pre tých, ktorí by s človekom v onom fiktívnom laboratóriu chceli experimentovať, je v tom, že základná mriežka, podľa ktorej sa riadi, je a zostane celkom alebo príliš neznáma. Sme (aj podľa Wittgensteina) *budovateľská* civilizácia, usilujeme (povedané s Condorcetom) o neustály *pokrok*. Aj ten sa deje podľa akýchsi zdanelivo *neotrasiteľných smerníc rozumu*. Lenže podľa Musila každý pokrok je zisk v jednotlivostiach, ňo porušenie v celku. Pokrok je záplata na starom kabáte, *zaplátaný* kabát však nepôsobí dobre. Každý pokrok je podľa Musila súčasne krokom späť; pokrok má vždy svoj vymedzený priestor, existuje vždy len v určitom zmysle. Keďže však náš život nijaký všeobecne prijateľný a vyjadriteľný zmysel *vcelku* nemá, nie je v ňom ani žiadny pokrok *vcelku*. Navyše, každý pokrok je *prírastok moci*, ktorý je však v konečnom dôsledku *pokračujúcim prírastkom bezmocnosti*. Cítíme, že je potrebné znova nájsť onú ľudskú jednotu, ktorá sa vytratila, pretože sa rozrôznili ľudské záujmy. Chýba nám *pokora a trpezlivosť*. Cítíme sa byť nadosah nebezpečia, keď sa bude opakovať osud oných obrovských pravekých zvieracích rás, ktoré zašli na svoju veľkosť. Boli *príliš veľké* na to, aby mohli *byť*. Neraz sa oprávnene cítíme, ako by sme boli vo veľkom stroji, ktorý sa krúti, zrýchľuje a spomaľuje svoj chod, no ktorý nás rozkladá na neosobné, všeobecné a zameniteľné súčiastky. Záluba vedeckého myslenia v *striedmosti* pozitivistického videnia skutočnosti pôvodnému, nielen metafyzickému mysleniu - povedané s Husserlom - utína hlavu. Súčasná ojedinelá snaha niektorých ľudí o *univerzálnosť* je zväčša odsúdená na neúspech. Tá už nejestvuje, stratila sa v hĺbinách uplynulého času. Všetko, čo sa uctieva, stáva sa podozrivým. Svet, v ktorom sa pohybujeme, je *neprehľadný*, ani Leibnizova myšlienková kapacita - hovorí Musil - ho už nedokáže obsiahnuť. Zmenili sme sa - dnes už človek nestojí proti celému svetu, ale nejaké

ľudské *niečo* sa pohybuje v *nejakom* čudnom *roztoku*, ktorého zloženie nám uniká. Celostné vzdelanie v goetheovskom duchu už *nejestvuje!* Aj preto má jednoduchý človek niekedy pocit, že vzdelaným ľuďom by niekedy bolo potrebné *vyrezať jazyk*. Nemali by sme *myslenie brať príliš vážne!*

Chaotické vplyvy civilizácie sa len ťažko, ak vôbec, dajú premeniť na harmonické vibrácie ducha, ktorý ochabol stratou sústredenosti na veci vážne a dôležité. Iba vtedy, ak sa pozeráme späť, má všetko minulé dianie, ony *veľké dejiny*, svoju usporiadanosť a cieľ. Oboje však celkom chýba, ak sa pozeráme vpred: tam je len nepriehľadná stena, ktorej výšku ani hrúbku nepoznáme. Podliehame ilúzii, že vo svete sa deje bezpočet *nerozumných* vecí, avšak vo svetových, vo *veľkých* dejinách nie. Je to romantizujúci spätný pohľad nie na udalosti samé, ale len na ich výsledok, ku ktorému sme svojou obetou neprispeli. Svetové dejiny v konečnom dôsledku nepripúšťajú nič negatívne - sú optimistické, zabúdajú na tých, ktorých *strávil* a použili ako *vlastnú potravu*.

Ako sa stalo to, čo sa stalo, ako sme sa dostali do situácie, v ktorej sme sa napokon ocitli? Začalo sa to akýmsi zvláštnym *precitnutím z metafyziky*, ktorá sa postupne dostávala *na okraj*. Stalo či začalo sa to v dobe, keď veda nadobudla svoju dnešnú podobu, teda v 16. storočí, vo veku *najsilnejšieho duševného pohnutia*, a v 17. storočí, v *storočí géniov*, ako hovorí A. N. Whitehead, možno práve v časoch a prispením G. Galileiho. A stalo sa to tak, že v tejto dobe sa už ľudia (vedy) nepokúšali tak ako dve tisícročia náboženských a filozofických úvah predtým preniknúť do *tajomstiev* prírody, ale uspokojovali sa s *povrchným* bádáním, zostávali *na povrchu* vecí a dejov. Namiesto *prečo* sa do popredia dostáva *ako*. Galileovi podľa Musila *stačilo*, že sa dozvedel ako teleso rýchlo padá, akú dráhu prejde, ako dlho mu to trvá a ako narastá jeho rýchlosť. Zo spôsobu, ako sa Galileo pozeral na veci, použijúc meradlo historického času, vznikli vo veľmi krátkej dobe železničné cestovné poriadky, pracovné stroje, fyziologická psychológia a začala sa súčasná *mravná skaza*, s ktorou si nevieme poradiť. Moderná veda rozdáva objavy, pohodlie a vedomosti v množstve, ktoré *hraničí so zázrakom*. No v konečnom dôsledku je to podľa Musilovho presvedčenia *zázrak ubúdania*. Musil nás nenúti súhlasit' s ním, vyzýva nás zamyslieť sa.

* * *

V dávnej minulosti sme sa začali usilovať o dokonalé alebo úplné poznanie, chceli sme vedieť, čo je cnosť, spravodlivosť, dobro, krása a podobne, a chceli sme, aby sa tieto druhy *dobier* stali súčasťou života ľudí. V skutočnosti je však všetko inak, svet ľudí je naplnený aj mnohým z toho, čo *sme nečakali*, čím sme *prekvapení*. Musil je presvedčený, že *negativity* ľudského života *rastú do prázdna*, nik im nebráni, aj keď prevažuje úsilie o integráciu iných hodnôt - barbarstvo všetkého druhu nevzniká tým, že *sa robí*, ale tým, že sa mu nebráni, nebrániť niečomu je oveľa nebezpečnejšie, ako robiť to! Súvisí to azda s tým, že ľudská podstata, ktorú nepoznáme, je práve tak *schopná kanibalizmu ako kritiky čistého rozumu*.

Súčasná doba je plná nádeje: je nádejná, ale súčasne netrepezlivá, nepokojná a nespokojná: spasiteľ, v ktorého dúfa a na ktorého čaká, nie je nateraz v dohľade. To, čo je legitímne, je jednoduché, ako je prosté všetko naozaj *veľké, a nepotrebuje to rozum*, teda najmä ten, ktorý sa nakoniec v civilizácii predsadil. Homér, Buddha či

Kristus boli *prostí* - veľkí duchovia sa vždy vracajú k prostým zásadám. Musilovo presvedčenie, že je potrebné vzdať sa rozumu, morálky a celého zracionalizovaného života, nemôžeme brať *doslova* - má na mysli ich formy, ktoré sa postupom historického vývinu stali dominantnými. Môžeme sa iba zamyslieť nad tým, ako z nich postupom času vyprchal ich pôvodný rozmer, smerujúci k plnosti a celostnosti života. Ani Dostojevského spojitosť medzi láskou, idiotstvom a vnútornou svätosťou nie je šanca, ktorú by bolo možné využiť. Musil sa prikláňa skôr ku Goethemu: Myslíme, aby sme konali. Konáme, aby sme mysleli! Človek nie je predovšetkým bytosť *didaktická*, ale *žijúca, konajúca a pôsobiaca*. Ak by sme sa chceli pokorne zamyslieť nad tým, čo tým myslel, máme nádej! Veľkosť človeka má svoje korene v iracionálne! Kto používa *iba svoju rozumnosť*, veľkým sa nestane! Je potrebné znova, iným spôsobom sa zmocniť neskutočnosti, skutočnosť už *nemá zmysel*, stratila ho na ceste, ktorá nám ju vzdialila, premenila na niečo, čím ona sama nie je. Človek síce patrí zemi, no má s ňou spoločnú len malú plochu vlastných chodidiel - inak patrí *vyššie*, siaha do výšin, o ktorých však tuší len máločo.

Prof. PhDr. František Mihina, CSc.
Katedra filozofie
ul. 17. novembra 1
080-01 Prešov
SR